

Kendi kendine meme muayenesi bilgi ve uygulamasının GATA Eğitim Hastanesinde görevli hemşire, hemşirelik öğrencileri ve hastaneye müracaat eden kadın hastalarda araştırılması

Selim Kılıç (*), Muharrem Uçar (**), Esra Seymen (***), Seçil İnce (***), Özlem Ergüvenli (***), Aysun Yıldırım (***), Nurdan Portakal (***), Nilgün Kuru (***)

Özet

Meme kanseri, birçok ülkede kadınlarda en sık görülen kanser türü ve ölüm nedenidir. Her ay düzenli olarak kendi kendine meme muayenesi yapılması, meme kanseri için etkili bir tanı yöntemidir. Bu araştırmanın amacı GATA Hemşirelik Yüksek Okulu öğrencilerinin, GATA Eğitim Hastanesi klinik hemşirelerinin ve klinik/polikliniklere başvuran bayan hastaların kendi kendine meme muayenesi hakkında bilgi düzeyleri ve uygulama durumlarını belirlemektir. Katılımcılardan hemşirelerin %100'ü, hastaların %82'si, öğrencilerin ise %99'u kendi kendine meme muayenesini bilmektedir. Hemşirelerin %58'inin, hastaların %20'sinin, öğrencilerin %53'ünün kendi kendine meme muayenesini her ay düzenli olarak yaptıkları görülmüştür. Buna karşın hemşirelerin %8'i, hastaların %33'ü, öğrencilerin %14'ü kendi kendine meme muayenesini hiç yapmadıklarını belirtmişlerdir (p<0.001). Çalışmaya katılan hastaların yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilen benzer çalışma sonuçlarına göre kendi kendine meme muayenesini bilme ve uygulama sıklıkları yüksek bulunmakla birlikte, kadınlarda en sık görülen kanser olan meme kanserinde erken tanının önemi dikkate alındığında, bunun yeterli olmadığı değerlendirilmiştir.

* GATA Halk Sağlığı AD

** GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji AD

*** GATA Hemşirelik Yüksek Okulu

Ayrı basım isteği: Dr. Muharrem Uçar, GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji AD, Etilik-06018, Ankara
E-mail: muharremucar@yahoo.com

Makalenin geliş tarihi: 04.09.2006

Kabul edilme tarihi: 23.11.2006

Anahtar kelimeler: Hemşire, kendi kendine meme muayenesi, sağlık eğitimi

Summary

Determination of the knowledge and practice level of breast self-examination among the nurses of the GATA hospital, the students of the GATA nursing school and some female patients

Breast cancer is the most common cancer type and cause of death among women in many countries. Monthly breast self-examination is an effective diagnostic method for breast cancer. This study aimed to determine the knowledge level and practice frequency of breast self-examination among the students of the GATA Nursing School, the nurses of the GATA Hospital and some female patients who applied to the GATA Hospital. Hundred per cent of the nurses, 82% of the patients and 99% of the nursing students had sufficient knowledge about breast self-examination. Fifty eight per cent of the nurses, 20% of the patients and 53% of the nursing students reported regular practice of monthly breast self-examination. However 8% of the nurses, 33% of the patients and 14% of the nursing students reported no practice of breast self-examination (p<0.001). Although participants' knowledge and practice level of breast self-examination are higher than those reported in similar national and international studies, it is not adequate considering the importance of early diagnosis of breast cancer, which is the most commonly observed cancer among women.

Key words: Nurse, breast self-examination, health education

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve-rilerine göre her yıl 6 milyondan fazla kişi kansere yakalanmakta ve yaklaşık 5 milyon kişi kanserden ölmektedir (1). Meme kanseri birçok ülkede kadınlarda en sık görülen kanser türü ve ölüm nedeni olmaya devam etmektedir (2). Meme kanserinin erken tanı ve tedavisi, yaşam süresinin uzamasında, mortalitenin azaltılmasında ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde etkili olabilmektedir (3). Meme hastalıklarının tanısında hastanın da hekim kadar rolü olduğu bilinmektedir. Vakaların bir çoğunda (%90), kadınlar memelerindeki hastalığı kendileri fark etmektedir. Meme kanseri erken tanı konulduğunda kolay tedavi edilen ve iyileşen bir kanser türüdür (4). Her ay düzenli olarak kendi kendine meme muayenesi (KKMM) yapılması meme kanseri için etkili bir tanı yöntemidir (3). KKMM basit, pahalı olmayan, invaziv girişim gerektirmeyen, tehlikesi olmayan ve herhangi bir alet gerektirmeyen bir uygulamadır. KKMM'nin kolay öğrenilip uygulanabilmesi, zararsız ve ekonomik olması bu yöntemde üstünlük kazandıran özelliklerdir (5,6).

Yapılan çalışmalarda yaş, öğrenim

düzeıı, medeni durum ve sağlık personeli olma gibi faktörlerin KKMM bilme ve yapma sıklığı ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (5,7,9,10,14).

Bu araştırmanın amacı, GATA Hemşirelik Yüksek Okulu (HYO) öğrencilerinin, GATA Eğitim Hastanesi klinik hemşirelerinin ve klinik/polikliniklere başvuran bayan hastaların KKMM hakkında bilgi düzeyleri ve uygulama durumlarını belirlemektir.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı tipteki bu araştırma Mart 2006 ile Mayıs 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir ve 300 katılımcı kota örnekleme yöntemiyle seçilmiştir (100 klinik hemşiresi, 100 Hemşirelik Meslek Yüksek Okulu öğrencisi ve 100 Genel Cerrahi polikliniğine müracaat eden hasta). Veriler araştırmacılar tarafından literatür bilgisine dayanarak hazırlanan anket formuyla toplanmıştır. Araştırmacılara veri toplama konusunda danışman öğretim üyesince eğitim verilmiştir. Anket formu 14 sorudan oluşmaktadır. Anketler araştırmaya katılmayı kabul eden 300 kişiye 6 anketör tarafından uygulanmıştır. Anket formuyla ilgili ön deneme yapılmamıştır.

Anket formunda kadınların demografik özelliklerini, KKMM ile ilgili bilgi düzeylerini ve uygulama durumlarını belirleyen sorular yer almıştır. Sorular katılımcılar tarafından okunup yanıtlanmıştır. Katılımcılara önce araştırmanın amacı, bilgilerin nasıl kullanılacağı açıklanmış, sözlü onamları alınmıştır.

Veriler SPSS 11.0 Windows paket programında değerlendirilmiştir. Tanımlayıcı istatistik olarak yüzdeler, istatistiksel olarak önemlilik değerlendirilmesinde ise ki-kare testi kullanılmıştır. İstatistiksel önemlilik için $p < 0.05$ kabul edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların sosyodemografik

özelliklerinin karşılaştırılmasında gruplar arasında karşılaştırma hasta ve hemşire grupları arasında yapılmıştır. HYO öğrencilerinin tamamı bekar ve çalışmamaktadır. Ortanca yaşları 20'dir ve 18-21 yaş arasındadırlar.

Hemşire ve hasta grubunda 25-29 yaş grubu en kalabalık gruptur (sırası ile %46 ve %41) Gruplar arasında yaş grubu dağılımı yönünden istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken, öğrenim durumu yönünden istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p < 0.001$). Hasta grubunun %45'i ortaokul ve altı öğrenim durumuna sahipken, hemşire grubunun tamamı ise lise ve üstü öğrenim durumuna sahiptir (Tablo I).

Tablo I. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı

	Hasta grubu (n=100)	Hemşireler (n=100)	p değeri
Yaş Grubu			
16-19 yaş	2	-	
20-24 yaş	20	16	
25-29 yaş	41	46	0.13
30-34 yaş	22	31	
35 yaş ve üstü	15	7	
Öğrenim durumu			
Okuma yazma biliyor	1	-	
İlkokul mezunu	22	-	
Ortaokul mezunu	22	-	<0.001
Lise mezunu	39	32	
Yüksekokul mezunu	16	68	

Katılımcılardan hemşirelerin %100'ü, hastaların %82'si, öğrencilerin ise %99'u KKMM'yi bilmektedir. Hasta grubunda hastaların birden fazla seçeneği işaretleyebildikleri bilgi kaynağına yönelik soruda görsel basın ve yakın çevresi seçenekleri diğer iki gruptan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olarak bildirilmişken (sırası ile $p < 0.001$, $p = 0.03$), sağlık kuruluğu ve internet seçenekleri ise istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür ($p < 0.001$).

Hemşirelerin %58'inin, hastaların %20'sinin, öğrencilerin %53'ünün KKMM'yi her ay düzenli olarak yaptıkları görülmüştür. Buna karşın hemşirelerin %8'i, hastaların %33'ü, öğrencilerin %14'ü KKMM'ni hiç yapmadıklarını belirtmişlerdir ($p < 0.001$). KKMM uyguladığını belirtenler arasında ise hemşirelerin %60.9'u, hastaların %25.4'si ve öğrencilerin ise %57'si KKMM uygulama zamanını adet sonrası dönem olarak doğru ifade etmişlerdir ($p < 0.001$). KKMM uygulama zamanı olarak hasta grubunda zaman ayırt etmeksizin ve şikayeti olma durumunda uygulama seçenekleri de istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde daha yüksek bulunmuştur (sırası ile $p = 0.025$, $p = 0.007$).

Hasta grubunda öğrenim düzeyi arttıkça KKMM'ni bilme düzeyi artmakta (ilkokul mezunlarında %68.2, yüksek okul mezunlarında %87.5) ve hiç yapmayanların payı da azalmaktadır (ilkokul mezunlarında %40.9, yüksek okul mezunlarında %25) fakat bununla birlikte farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (sırası ile $p = 0.39$, $p = 0.25$). Yaş grubu olarak incelendiğinde de 30 yaş altı grupta hiç yapmayanlar (%33.3) ve her ay düzenli yapanların payları (%23.8), 30 yaş ve üstü gruba göre (sırası ile %32.4, %21.6) yüksek bulunmuştur fakat farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0.943$).

Hemşirelerin tamamı KKMM'ni bilmekle birlikte, yüksek okul mezunlarında (%8.8) lise mezunlarına göre (%6.3), 30 yaş ve üstü grupta (%13.2) ise daha genç gruba göre (%4.8) hiç yapmayanların payı daha yüksek bulunmuştur. Her iki grupta bulunan farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (sırası ile $p = 0.76$, $p = 0.23$). Ayrıntılar Tablo II'de sunulmuştur.

Tartışma

Dünyada ve ülkemizde yapılan

Tablo II. Kendi kendine meme muayenesi bilgi düzeylerinin gruplara göre dağılımı

	Hasta grubu (n=100)	HYO öğrencileri (n=100)	Hemşireler (n=100)	p değeri
Kendi kendine meme muayenesi bilme durumu				
Evet	82	99	100	<0.001
Hayır	18	1	-	
Bilgi kaynağı				
Görsel basın	47	13	30	<0.001
Yazılı basın	25	20	31	0.20
İnternet	4	20	29	<0.001
Sağlık kuruluşu	20	96	98	<0.001
Yakın çevre	25	16	11	0.03
Uygulama sıklığı				
Hiç yapmam	33	14	8	
Yılda birkaç kez	29	18	21	
Her banyoda	18	15	13	<0.001
Ayda bir	20	53	58	
Hangi durumlarda uyguladığı*				
Zaman fark etmiyor	28 (41.8)	27 (31.4)	20 (21.7)	0.025
Adet olduktan sonra	17 (25.4)	49 (57.0)	56 (60.9)	<0.001
Adet olmadan önce	3 (4.5)	1 (1.2)	2 (2.2)	0.41
Adet olduğum sırada	3 (4.5)	2 (2.3)	6 (6.5)	0.40
Şikayet olursa	20 (29.9)	10 (11.6)	13 (14.1)	0.007

* Değerlendirme kendi kendine meme muayenesi uyguladığını bildiren hasta grubunda 67, öğrenci grubunda 86 ve hemşire grubunda 92 katılımcı üzerinden yapılmıştır. Parantez içindeki yüzdeler bu sayılar dikkate alınarak hesaplanmıştır. Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmiştir

çeşitli çalışmalarda KKMM'ni bilenlerin ve uygulayanların sıklıklarının önemli derecede farklılıklar gösterdiği bulunmuştur. Suudi Arabistanlı kadınlarda gerçekleştirilen bir çalışmada bilenler %82 olarak bulunurken, uygulayanlar sadece %41.2'dir (7). Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Çinli ve Koreli kadınlar arasında gerçekleştirilen iki ayrı çalışmada ise uygulama sıklıkları sırası ile %53.2 ve %58.1 olarak bulunmuştur (8,9). Nijeryalı kadınlarda gerçekleştirilmiş bir çalışmada ise son 1 yıl içinde KKMM yapanlar %43.2 olarak bulunmuştur (10).

Ülkemizde yapılan çalışmalarda da farklı sonuçlar bildirilmiştir. Şirin ve ark.nın İzmir'de gerçekleştirdikleri çalışmada kadınların %53.9'unun KKMM'ni bildikleri bulunmuşken (11), Seçginli ve Nahcivan'ın çalışmasında aylık düzenli uygulayanların sıklığı %17 olarak bildirilmiştir (12). Malatya il merkezinde 40 yaş üzeri

kadınlarda yapılan çalışmada kadınların %39.3'ü KKMM'yi en az bir kez yaptığını belirtmiştir (13). Kırıkkale ilinde bayan hastalar üzerinde yapılan bir çalışmada ise kadınların %19.3'ünün KKMM'yi yapmayı bildiği ifade edilmiştir (14). Aktan ve ark.nın çalışmasında ise araştırmaya katılan hemşirelerin %87'si KKMM uygulamaktadır (5). Yurt dışında hemşire ve hemşirelik öğrencilerinde gerçekleştirilen çalışmalarda ise %6 ile %66 arasında değişen uygulama sıklıkları bildirilmiştir (6,15-17).

Meme kanserinin erken tanı ve tedavisi için KKMM basit, herkes tarafından uygulanabilen, özel araç gereç gerektirmeyen, kişilerin ayda on dakikasını alan bir erken tanı yöntemidir (5). Bizim araştırmamızda hemşirelerin %100'ünün, hastaların %82'sinin, öğrencilerin ise %99'unun KKMM'ni bildikleri saptanmıştır. Sağlık personelinin normal popülasyondan daha fazla sıklıkta KKMM

bilmesi beklenen bir sonuçtur ve diğer çalışmalarla uyumludur (5).

Özellikle sağlık personelindeki tamamına yakın bilme durumuna karşın, hiç yapmayanların payının da hemşirelerde %8, hastalarda %33 ve öğrencilerde %14 olması dikkate değerdir. Aylık düzenli olarak yapanlar ise hastalarda %20, öğrencilerde %53 ve hemşirelerde %58'dir. Aktan ve ark.nın hemşireler üzerinde yaptıkları bir çalışmada ise hiç yapmayanlar %13.2 olarak bildirilmiştir (5). Bununla birlikte KKMM uygulayanlar arasında ise hemşirelerin %60.9'unun, hastaların %25.4'ünün, öğrencilerin ise %57'sinin doğru zamanda; adet sonrası yaptıkları bulunmuştur. İran'da yapılan bir çalışmada ise bayan sağlık bakım çalışanlarının %44'ünün hiçbir zaman KKMM yapmadığı belirlenmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların %63'ünün meme muayenesinin nasıl yapılacağını bildiği, fakat yalnızca %6'sının düzenli aylık KKMM yaptıkları belirlenmiştir (17). Suudi Arabistan'da hemşirelik öğrencilerinde yapılan çalışmada %66 olarak bulunan KKMM uygulama sıklığı, Polonyalı hemşirelerde gerçekleştirilen çalışmada düzenli uygulayanlar için %50 olarak bildirilmiştir (6). Nijeryalı hemşirelerde ise ara sıra uygulayanlar %53.7 olarak bulunmuştur (15). Çalışmamızda hem hasta grubunda hem de sağlık personeli gruplarında KKMM'ni bilme ve uygulama sıklıkları yurt dışında ve ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalardan yüksek bulunmuştur. Yurt dışı çalışmalarda sağlık personeli olmayan katılımcılarda bulunan %51.2 ile %58.3 arasında değişen uygulama sıklıklarına karşılık (6-10), bizim çalışmamızda %67 gibi bir sonuç bulunmuştur. Ülke içinde yapılan çalışmalarda da bulunan sıklıklar %17 ile %39.3 arasında değişmektedir (12-14). Sağlık personelinde bulduğumuz sonuçlar da, gerek Polonya, Suudi Arabistan,

Nijerya ve İran'da gerçekleştirilen (6,15-17), gerekse ülkemizde Aktan ve ark.nın çalışmasında (5) hemşirelerde bulunan sonuçlardan daha yüksektir.

Malatya il merkezinde 40 yaş üzeri kadınların meme kanseri ve korunma konusunda bilgi tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada ise kadınların %39.3' ünün KKMM'ni en az yılda bir kez yaptıkları ve bu sıklığın öğrenim düzeyi arttıkça yükselme gösterdiği belirlenmiştir (13). Öğrenim düzeyi ve KKMM bilgi ve uygulama sıklığı ile ilişkili benzer sonuçlar yurt içi ve dışında gerçekleştirilen başka çalışmalarda da bildirilmiştir (5,7,9, 10,14). Bizim çalışmamızda ise hasta grubunda yılda en az 1 kez yapan grup %67'dir. Grubumuzun öğrenim durumunun diğer çalışmalardaki gruplara göre oldukça yüksek olmasının literatür bilgilerine uyumlu olarak çalışmada saptanan yüksek değerlerde etkili olduğu değerlendirilmektedir. Hasta grubunda da öğrenim durumunun artışı ile birlikte uygulama sıklığında artış bulunmakla birlikte, bu artış istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0.25).

Çalışmamızda KKMM uygulama zamanını adet sonrası olarak doğru bilen hemşirelerden (n=58) ancak %53.4'ü KKMM'ni ayda bir düzenli olarak yaptıklarını ifade etmişlerdir. Aktan ve ark.nın yaptığı çalışmada ise araştırmaya katılan hemşirelerden KKMM'ni uygulayanların (%87'lik grup içinde) %49'unun bu uygulamayı düzenli olarak yaptığı bulunmuştur ve bizim sonuçlarımız daha olumlu olmakla birlikte birbirine yakındır. Aktan ve ark.nın çalışmasında Hemşirelik Yüksekokulu mezunlarının KKMM'ni daha fazla bilmekte ve uygulamakta olduğu bildirilmiştir (5). Bizim çalışmamızda ise hemşirelerin öğrenim durumları ile KKMM'ni bilme ve uygulama zamanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılık yoktur. Lise ve yüksek okul mezunlarının tamamı KMMM'yi bilirken, aylık düzenli uygulayanlar lise grubunda daha yüksektir (sırası ile %46.9 ve %41.2, p=0.76). Aynı araştırmada 30-39 yaş grubundakilerin daha genç gruba göre KKMM'ni istatistiksel olarak önemli bir farklılıkla daha az bildikleri ve uyguladıkları ifade edilmiştir.(5). Bizim çalışmamızda ise hemşirelerin tamamı KMMM'ni bilirken, 30-39 yaş grubunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da hiç uygulamayan ve ayda bir düzenli uygulayanların payları daha genç gruba göre daha yüksektir (p=0.23). Bu grupta daha genç gruba göre yüksek okul mezunları daha fazla paya sahipken hiç uygulamayanların da yüksek çıkması ilginçtir.

Çalışmadaki hemşirelerin %58'i, öğrencilerin %53'ü ve hastaların ise %20'si KKMM uygulama zamanını adet sonrası dönem olarak doğru ifade etmişlerdir. Aygün ve ark.nın Sakarya Üniversitesi kız yurdunda yaptığı çalışmada ise kız öğrencilerin %18.6'sı KKMM'ni adet sonrası yaptıklarını ifade etmişlerdir (18). Sonuç hasta grubunda bulduğumuz sonuca benzer, sağlık personeli olan hemşire ve öğrenci grubuna göre oldukça düşüktür. Sağlık çalışanlarında bu konuda bilgi düzeyinin yüksek olması beklenen bir sonuçtur (5). Fakat yüksek okul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerde, öğrenim düzeyi daha düşük hasta grubumuza benzer bir sonucun varlığı ilerleyen öğrenim yılları ile birlikte en azından KKMM konusunda bir kazanımımız olmadığını göstermektedir.

"KKMM hakkındaki bilgiyi nereden aldınız?" sorusuna verdikleri yanıtlarda, hastaların %47'sinde görsel basın, %25'inde ise yazılı basın seçeneği belirtilmiştir. Çevik ve ark.nın kitle şüphesiyle hastaneye başvuran kadınlar üzerinde yapmış olduğu çalışmada ise %37.1'inin TV

radio, %8.1'inin sağlık personeli, %3.2'sinin kitap dergi ya da broşür yanıtlarını verdikleri saptanmıştır (19). Atlı ve Yeşerenoglu'nun çalışmasında ise %64.3 ile televizyon başta gelmektedir (20). Gerek iki çalışmada gerekse bizim çalışmamızda bulunan sonuçlar, KKMM eğitiminde televizyonun önemi konusunu desteklemektedir ve özellikle kadınlara hitap eden programlarda bu konuda doğru bilgilerin her fırsatta verilmesinin yararlı olacağını düşündürmektedir.

Yapılan çalışmalarda özellikle kadınlarda en sık görülen meme kanserine yönelik sağlık çalışanlarının ve özellikle de hemşirelerin önemli rolleri olduğu vurgulanmıştır (21-23) ve Hindistan kırsalında gerçekleştirilen bir çalışmada eğitim sonrası kadınlarda KKMM uygulama sıklıklarının %92'lere kadar çıktığı bildirilmiştir (24).

Çalışma sonucunda hasta grubu ile hemşire ve öğrenci grupları arasında KKMM'ni bilme ve uygulama zamanı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Çalışmaya katılan hastaların yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilen benzer çalışma sonuçlarına göre KKMM bilme ve uygulama sıklıkları yüksek bulunmakla birlikte kadınlarda en sık karşılaşılan meme kanserinin erken tanısındaki önemi dikkate alındığında yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. Buna karşın sağlık personeli arasında da uygulama ve özellikle doğru zamanda uygulama konusunda yetersizlik olduğu bulunmuştur.

Hastaların meme kanserinin erken tanısında önemli bir yeri olan KKMM'ni duydukları kaynakların başında televizyon (görsel medya) gelmektedir. Doğru mesajları vermek ve farkındalığı artırmak amacı ile ulusal ve yerel televizyonların kullanılması sağlanması önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Ülkemizin kültürel özellikleri ve toplumumuzun gelenekleri göz

önünde bulundurulduğunda, hemşirelerin hemcinsleri ile daha rahat iletişim kurmaları ve KKMM konusunda onları bilgilendirmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla sağlık bakım hizmeti almak için sağlık kuruluşlarına başvurmuş kadınlara bu kuruluşlarda özellikle bayan sağlık personeline eğitici faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. Eğitimin kalıcılığını sağlamak için KKMM uygulamasını gösteren anlaşılır bir dilde hazırlanmış broşürlerin bu eğitimlerde verilmesinin ve yine özellikle kadınların daha yoğun sağlık bakımı aldığı bölümlere asılacak KKMM ile ilgili afişlerin bu konu hakkında duyarlılık ve farkındalığa olumlu katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

1. Parkin M. Use of statistics to assess the global burden of breast cancer. *Global epidemiologic methods*. Breast J 2006; 12: S70-80.
2. Yeşerenöglü H. Kadınlara meme kanseri ve kendi kendine meme muayenesi hakkında verilen eğitimin bilgi düzeylerine etkisinin incelenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu. 5. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Kitabı 2005, 54.
3. Özbay C. Hemşirelik öğrencilerinin meme kanseri hakkındaki bilgi düzeyleri ve kendi kendine meme muayenesini uygulama durumlarının belirlenmesi. 5. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Kitabı, 2005, 219.
4. Eskiocak P, Çatal B. Fırat Üniversitesi Elazığ Sağlık Yüksekokulunda okuyan bayan öğrencilerin kendi kendine meme muayenesi ve meme kanseri ile ilgili bilgi tutum ve davranışları. 5. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Kitabı, 2005, 158.

5. Aktan K. Topuzoğlu A, Harmancı H. Hemşirelerin kendi kendine meme muayenesi yapma ve mamografi çekirtmeye yönelik davranışlarını etkileyen faktörler. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı, 2001, 57-59.
6. Franek GA, Nowak-Kaputsa ZE, Cabaj M. Breast cancer prophylaxis among nurses. *Wiad Lek* 2004; 57: 82-84.
7. Alam AA. Knowledge of breast cancer and its risk and protective factors among women in Riyadh. *Ann Saudi Med* 2006; 26: 272-277.
8. Su X, Ma GX, Seals B, Tan Y, Hausman A. Breast cancer early detection among Chinese women in the Philadelphia area. *J Womens Health* 2006; 15: 507-519.
9. Lee EE, Fogg LF, Sadler GR. Factors of breast cancer screening among Korean immigrants in the United States. *J Immigr Minor Health* 2006; 8: 223-233.
10. Okabia MN, Bunker Ch, Okonofua FE, Osime U. Knowledge, attitude and practice of Nigerian women towards breast cancer: a cross-sectional study. *World J Surg Oncol* 2006; 21: 4-11.
11. Sirin A, Atan SU, Tasci E. Protection from cancer and early diagnosis applications in Izmir, Turkey: a pilot study. *Cancer Nurs* 2006; 29: 207-213.
12. Secginli S, Nahcivan NO. Factors associated with breast cancer screening behaviours in a sample of Turkish women: a questionnaire survey. *Int J Nurs Stud* 2006; 43: 519-520.
13. Zincir H. Malatya il merkezinde 40 yaş üzeri kadınların meme kanseri ve korunma konusunda bilgi tutum ve davranışları (Yüksek Lisans Tezi). Malatya Üniversitesi 1999, 55- 58.
14. Çakmak Z. Kırıkkale ilinde meme patolojileri prevalansı. Ulusal Halk Sağlığı Günleri Kongresi Bildiri Özet Kitabı, 2005, 406.
15. Jebbin NJ, Adotey JM. Attitudes to, knowledge and practice of breast self-

examination (BSE) in Port Harcourt. *Niger J Med* 2004; 13: 166-170.

16. Alsaif AA. Breast self-examination among Saudi female nursing students in Saudi Arabia. *Saudi Med J* 2004; 25: 1574-1578.
17. Haji-Mahmoodi M, Montazeri A, Jarvandi S, Ebrahimi M, Haghighat S, Harirchi I. Breast-self examination: knowledge, attitudes and practices among female health care workers in Tehran, Iran. *Breast J* 2002; 8: 222-225.
18. Aygün D, Uludağ C, Şahin S. Gençlerin meme kanseri ve kendi kendine meme muayenesi hakkındaki bilgi tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Hemşirelik Forumu Dergisi* 2004; 7: 1-5.
19. Çevik C, Akbulut G, Erkal S. Memede kitle şüphesiyle hastaneye başvuran kadınların kendi kendine meme muayenesi hakkındaki bilgi düzeylerinin kitle fark edilmesine etkisi. *Hemşirelik Forumu Dergisi* 2005; 6: 4-8.
20. Atlı Ö, Yeşerenöglü H. Kadınlara meme kanseri ve kendi kendine meme muayenesi hakkında verilen eğitimin bilgi düzeylerine etkisinin incelenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu. 5. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Kitabı, 2005, 54.
21. Graham H. The nurse's role in promoting breast awareness to women. *Nurs Times* 2005; 101: 23-24.
22. Devine SK, Frank DI. Nurses self-performing and teaching others breast self-examination: implications for advanced practice nurses. *Clin Excel Nurse Pract* 2000; 4: 216-223.
23. Ku YL. The value of breast self-examination: meta-analysis of the research literature. *Oncol Nurs Forum* 2001; 28: 815-822.
24. Rao RS, Nair S, Nair NS, Kamath VG. Acceptability and effectiveness of a breast health awareness programme for rural women in India. *Indian J Med Sci* 2005; 59: 398-402.